

Şadət CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıçılar Birliyinin üzvü

Sabir Rüstəmخانının həyatla nəfəs alan publisistikasından danışmaq elə də çətin deyil. Çünki onun hər bir yazısında həyatın bir parçasını görmək mümkündür. Amma iş burasındadır ki, onun publisistikası o qədər zəngin, o qədər əhatəlidir ki, bu ələmə daxil olmaq üçün görək zəhmət çəkəson. Onun hər biri həyat hekayəsi olan ədəbi-publisistik yazılarını oxuyasan. Təkcə oxumaq da bas eləmir. Bu yazıların hər birinin üzərində düşünmək, həyatın üçün görəkli olan notları əxz eləmək... bax bunlar həm də S.Rüstəmخانının publisistik əsərlərinin dəyəridir.

Mən bu görkəmli sənətkarı demək olar ki, gəncliyindən tanıyıram. Qaynar, ruh etibarı ilə alovlu bir şair olan S.Rüstəmخانının publisistik yazılarında da onun poetik nəfəsi həmişə özünü diktə edir. İşim elə olub ki, ədəbi mühitin üzdə görünən, ya görünməyən, tanınan, ya tanınmayan çoxlu simaları ilə ünsiyyətim həyatımı çox zənginləşdirib. Belə ki, kitabını çapa hazırladığım, yaxud, mətbəədə nəşrinə nəzərt etdiyim hər hansı bir sənətkarın yaradıcılığını izləməsəm, onlarla heç ünsiyyət də qura bilməzdim. Yazı-pozu, söz adamları da belə bir xasiyyətə malikdirlər; bir yazısı nəşr olunur, bir şeiri çəo olunur, hekayəsi çıxır, ya da publisistik yazısı hansısa bir qəzetin səhifəsində işıq üzü görür, o dəqiqə zng edib soruşurlar ki, oxudunmu, oxumadınımı?

Bunu ədəbi mühitlə yaxınlığı olan hər kəs yaxşı bilir. Görünür, işin bu tərəfi də mənim həyatımın sözlə, sənətlə bağlı olmasında müəyyən təsirə malik olub. Xüsusilə S.Rüstəmخانlı qaynar, isti bir müəllifdir. O, sözü havayı demir. Hər hansı bir qeydində, yazısında həyatın çox vacib olan bir probleminə toxunur. Bu cəhətinə görə mən Sabirin yazılarını maraqla izləyib oxuyurdum. Onun yazılarında kiçik mənəi həmişə çəkirdi. İndi publisistik kitablarına baxıram, hiss edirəm ki; bu yazıların bir çoxunu mən ayrı-ayrı vaxtlarda oxumuşam. "Ömür kitabı"nı oxucuların yadına salmaq istərdim. O vaxt bu kitab yazılarda çox qəribə bir ses-küyə səbəb oldu. Əgər Zoli Balayanın "Ocaq" kitabı nəşr olunmasaydı, bu kitab çap oluna bilməzdi. Bir növ S.Rüstəmخانlı bu kitabı Zori Balayanın "Ocaq"ına cavab olaraq yazmışdı. Tam səmimiyyətimlə deyirəm ki, kitab əl-əl gəzirdi. Hətta həmin kitabı mənim bildiyimə görə o dövrün pırat nəşrləri xəlvət çap edib satırdılar. Yəni demək istəyirəm ki, S.Rüstəmخانlı təkcə mənim yox, bir publisistik kimi də bütün cəmiyyətin diqqətində olub. Sanki onun hər hansı bir yazısı gələndə adamlar faydalı nəyisə tapmaq üçün gözlərinə tēpirdilər. Beləliklə, S.Rüstəmخانlı təkcə şair kimi yox, həm

də publisistik kimi artıq Azərbaycanın çox məşhur qələm sahiblərindən biri idi. 80-ci illərin sonunda S.Rüstəmخانlı Azadlıq meydanına böyük söz adamı kimi gəlmişdi. Xalq birmənalı şəkildə onu hər kəsin ürəyindən xəbər verən, qəlbini incəliklərinə toxuna bilən söz sahibi kimi qəbul edir, onun danışığında, fikirlərində işıq axtarırdılar və S.Rüstəmخانının işığı həmişə aşkar duyulurdu, görünürdü.

Böyük sənətkar kimi Sabirin sənəti, zənnimcə, ona görə dəyərlidir ki, o, həm vətən sevdəlisidir, həm də söz sevdəlisidir. Bu sevginin iki qanadını da öz yaradıcılığında birləşdirə bilir, bu duyğularla əlinə qələm götürür, onu narahat edən hər hansı bir həyatı problemi yazıya gətirir və oxucuya ünvanlayır.

S.Rüstəmخانının ən böyük dərclərindən biri də Azərbaycanın ikiyə bölünməsidir. O böyük şair kimi, öz xalqının bağrından qopmuş bir sənətkar kimi qətiyyətlə bərişə bilməz; doğma xalqının 40 milyondan çox toplusunu əhatə edən cənubi Azərbaycanda qarşılaşdığımız doğma dildə məktəbi yoxdur. Azərbaycan ədəbi dili cənubi Azərbaycanda məhvə məhkum edilib.

ədəbiyyatımızı kifayət qədər mükəmməl bilən sənətkardır. Tanrı ona böyük istedad bəxş etməklə bərabər zəhmətdən bir yorulmazlıq da verib. O hər vaxt oxumaqda, öyrənməkdədir. Elə "Vətəndaşlığın əlifbası"nda da N.Tusinini bu sözlərini təsadüfi epiqraf gətirir: "Ömrümüz boyu öyrəndik, axırda onu bildik ki, heç nə bilmirik". Sənətkar Tusinin bu möhür sözlərini ona görə diqqətə çəkir ki, hər hansı bir məsələ sənə tanış gələ bilər, hər hansı ir obyekt qismən də olsa, öyrənməmiş olarsan. Amma bu o demək deyil ki, sən həmin obyekt kifayət qədər yaxşı bilirsen. Xeyr, nəzərə almalısın ki, sənə məlum görünən, görünməyən tərəfləri də çoxdur.

Beləliklə, Sabirin "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabından keçən ən qəbəriq obrazı burada təqdim etmək yerinə düşər, Axı qeyd etdik ki, o, böyük vətən sevdəlisidir. Doğulub-böyüdüüyü kəndin, ərazinin, boy atıb pırvorış tapdığı dağların zirvəsindən dayanıb üzü cənuba tərəf, həsrətli duyğularla düşüncələrə dalıb. Şübhəsiz, bu zaman o, Ərdəbil haqqında çox düşünüb. Şübhəsiz, başıqarlı Savalanı da gözləri ilə çox oşayıb. Ona sevgi doly duyğularını xoyalən göndərib. Bütün bu sevdalı

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəmخانının publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

Bu motivləri biz S.Rüstəmخانının "Vətəndaşlığın əlifbası" (1 kitab) adlı publisistik yazılar toplusunda da bütün qəbəriqlığı ilə hiss edirik, görürük. Kitabın annotasiyasında oxuyuruq: "Xalq şairi Sabir Rüstəmخانının yaradıcılığında publisistika, el -fəlsəfi düşüncələr, xalqımızın taleyi ilə bağlı siyasi təhlillər özəl yer tutur. Bu baxımdan "Vətəndaşlığın əlifbası" onun məşhur "Ömür kitabı" əsərinin davamı kimi səslənir. Özünü bu ölkənin vətəndaşı sayan hər kəs üçün maraqlıdır". Onu da qeyd edim ki, S.Rüstəmخانının ədəbi, elmi, fəlsəfi düşüncələri oxucunun mənəvi mühitini təkcə qidalandırmır, həm də onu qıçıqlandırır, düşüncəyə vadar edir. Annotasiyadakı qeydlərdən görüldüyü kimi bu kitabın özü də S.Rüstəmخانının ədəbi-publisistik yaradıcılığının növbəti bir seriyasıdır.

S.Rüstəmخانlı bu kitabı özünün silahdaşı adlandırıldığı Tənzilə Yolçuqımıza ithaf edib. Bu da təsadüfi deyil. Hər bir insan ən ümdə, ən incə hissələrini yaxın bir adamı ilə bölüşmək istəyir. Onunla dərcləşmək, qəlbinə yaxın olan insanla qarşılaşdığı həyat problemini həll etmək üçün çıxış yolu aramaq istəyir.

S.Rüstəmخانlı hər hansı bir yazısının məsuliyyətini bilən müəllifdir. Hətta "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabının əvvəlindəki qeydlərindən də onun oxucu ilə ünsiyyətinə şərait yaranan bu kitabın nəşri ilə bağlı mülahizələri də bizə çox inandırıcı gəldi: "Vətəndaşlığın əlifbası" Yurd və Yurddaşlıq haqqında düşüncələrimdən doğulub. Etnopsixologiya, milli ruh üzərinə elmi araşdırma deyildir, öz həyat təcrübəmdən doğan sonuc və arzularıdır. Bu düşüncələri oxucularla paylaşmağa dəyərimi? Bu soru məni uzun müddət düşündürüb. Sonda "hər damlada bir həyat, hər sözdə bir hikmət olar" deyimini xatırladım. Kimsəyə ziyarı dəyməz...". Görüldüyü kimi, həm damlada bir həyatın, hər sözdə bir hikmətin olduğuna inam "Vətəndaşlığın əlifbası"nın nəşrinə kömək edib. Biz oxuculara isə qalan budur ki, S.Rüstəmخانlı söz-sənət adamı kimi bir daha vətəndaşlığın əlifbasında görməli olmuşuq.

S.Rüstəmخانlı tariximizi, dilimizi,

hissləri Sabirin "Savalanla üz-üzə" adlı publisistik qeydlərində daha aydın görürük: "Səhər erkən sərhəddə, bu tərəfin ən yüksək bir nöqtəsində, qayanın üstündə oturub Güney Azərbaycanın göz önündə açılmış geniş mənzərələrinə və qarlı zirvəsi Xəzərdən dikələn günün işığında par-par yanan qocaman Savalana tamaşa edirdim. Əvvəlki vahiməsini itirmiş tikanlı məftillər iki-üç addım aşağıdan keçir, dolanadolana uzanır və gədiklərdən aşıb görünməz olur. Aramızda kəsən bu məftilləri görmək, Savalana yaxından salam vermək istəyən baxılı və avropalı dostlarımla bura dəfələrlə gəlmişik. Ancaq indi tək idim və ürəyimi çarəsi olmayan vida havası, adını aydınlaşdırma bilmədiyim sonsuz bir qüssə doldurmuşdu. İçimdən bu dağlara düşən bir harayla, bir göy və ya ildırım səsiylə oxumaq keçirdim. Görən müğənni olsam hansı hava ilə soyudardım həsrətimi? Bərdən düşündüm ki, oxumasam da olar, sözüüm ki var... Yəni söz çatar köməyiməl Duyğularımı sözə yükləyərdəm. Onsuz da bu ara ürəyimə bir istək dolub, Azərbaycanın güneyinə - Təbrizə, Ərdəbilə, Urmiyə, Zəncana, Qəzvinə, Həmədana, Tehrana, Quma və İran adlanan ölkənin bütün bölgələrində yaşayan Azərbaycan türklərinə bir söz söyləmək! Həmin məktub bu yeni kitabımın başlanğıcı oldu. Sonra gördüm ki, son illərdə taleyimizlə bağlı yazdıqlarımın hamısı bütövlüklə Güney Azərbaycana müraciətdir. Çünki Qarabağ erməni işğalından azad ediləndən sonra bizim Güney Azərbaycandan böyük dərclimiz yoxdur, Vətən və türk dünyası haqqında, onun keçmiş, gələcəyi və taleyi üzərinə nə qədər sözüümüz var elə Güneyə üz tutub deməliyik...". Maraqlıdır ki, S.Rüstəmخانlı bu qeydlərində söykənib danışdığı dağı sanki özünün tribunası hesab edir. O, vətənin ən acı dərclərini belə məhz üzü cənuba doğru dayanıb düşüncələrindən keçirə bilir. Ən başlıcası, bu duyğulanmaları min bir həsrət, ağı içində olsa da, yazısına gətirir. Sözüünün, sənətinin məğzinə çevirir.

Əvvəli 2-ci səhifədə

S.Rüstəmخانlının "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabında ikinci böyük yazı "Azadlığın çətin yolu və Güney Azərbaycan" adlanır. Sabir Güney Azərbaycan məsələsinə həm poeziyasında, həm də publisistikasında sözün həqiqi mənasında zəruri həyat tələbi kimi yer ayırır. O, qələbinin ən göynəmli yarasının sağalacağını Güney Azərbaycanın problemlərinin həllində görür. Bu yazını xüsusi bir müraciətlə başlayır. Nə qədər duyğusalılıqla ona çiyin vermiş dağlarına güvənlə danışır. Doğma yerlərin hər biri bir tarix olan, hər bir sözünün açığında bir roman mövzusu yatan yerlərin adlarını çəkir. Azərbaycanın tarixi taleyini qara yazısı ilə şöhrətləndirən, Gülüstənin, Türkmənçayın xalqımızın taleyində iz buraxan motivlərinə münasibət bildirir. Nəhayət, onu da qeyd edir ki, Borçalının faciəsi, Dərbəndin ağrısı, Azərbaycanın ikiye bölünməsi məsələsi tarixin ən böyük ədalətsizliyidir. S.Rüstəmخانlı xüsusi bir ağrı ilə yazır: "Vətənimizi ikiye bölən sərhəd bizim ailəyə məxsus olan yaylaqların, dədə-baba yurdlarımızın yaxınlığından keçir. Holavar daşından, Haça Yurddan, Xoca Döngədən aşılıb Sarıbuluğun, Şahnışinin üstündəki təpələrə qalxan kimi Savalannı qarlı zirvələrlə üz-üzə dayanırsan və aydın havada Ərdəbilin içini görürsən. Sərhəd bir az şimaldan keçsə bizim obalar da o tayda qalardı. Buna görə də özümü nə qədər Quzeyli sayırsansa, bir o qədər Güneyliyəm. Üstəlik yaşım da, keçdiyim müəkkəb həyat yolu da bu məktubu yazmağıma mənəvi haqq verir... Rusiya ilə Qacar sultanlığı arasındakı savaşlardan sonra 1813 və 1828-ci illərdə bağlanmış Gülüstən və Türkmənçay müqavilələri ilə ikiye parçalansaq da, bu siyasi bölgü bizi heç vaxt ayıra bilmədi, eyni ləhcəylə danışır, eyni acıları yaşayır, eyni məhənləri oxuyur, eyni ağlılara ağlayırıq... Qismət olub, Türk dünyasını başdan başa gəzərək, bütün qitələrinə səpələnmiş soydaşlarımızla görüşdüyüm kimi, Güney Azərbaycanı da görmüşəm və Allahımıza şükür etmişəm ki, 200 il ərzində ayrı-ayrı şərtlər altında yaşamaq bizi bir-birimizdən uzaqlaşdıra, yadlaşdıra bilməyibdir. Bu 200 ildə Şimalda Çar Rusiyası ana dilimizi yasaqlamış, adımızı dəyişərək bizə gah "tatar", gah "müsləman", gah da vətənimizin adıyla "azərbaycanlı" söyləmişdir. Ərazilərimizi əlimizdən alaraq, İrəvan xanlığını, Zəngəzur, Göycə mahallarını gəlmə ermənilərlə doldurmuş, orda erməni vilayəti və sonra respublikası qurmuş. 5500 ildən artıq yaşı olan qədim şəhərimiz Dərbəndi isə ətrafı ilə bircə Rusiyaya qatmışdır. Ondən öncə də Nadir şah Borçalını Gürcüstanı hədiyyə etmişdi...". Bəli, bu, bədnam Nadir şah aventürasının yada salınmasıdır. Rusiya ilə İran arasında sövdələşmə isə sanki Azərbaycanı ikinci dərəcəli əyalətə çevirmək baxımından axırıncı və ən öldürücü zərbə oldu.

S.Rüstəmخانlı həm coğrafi, həm siyasi problemləri, həm də mənəvi problemləri öz yazılarında bir-biri ilə əlaqəli şəkildə çözüür, araşdırır. Coğrafiya məsələsində nə qədər səhv, nə qədər qəti mövqedə durursa, fanatizmə qarşı mübarizədə də eləcə aydın mövqeyə malikdir.

Məlumdur ki, türk xalqlarının bir-birindən təcrid olunması üçün ərazilərin qapadılması, əlifbalıların bir-birinin arxasına əvəzlənməsi az təsirsiz olmayıb. Yaxud, XX əsrin birinci iyrmi illiyində erməni aventürasının cənubi Azərbaycanda da nələr törətdiyini yada salmaq mütləq lazımdır və S.Rüstəmخانlı bunları xatırlatmağı özünə borc bilir. Sabir bəyin bütün qeydlərində xalqın şəərəfli tarixi ilə qürurlanmağı gizlədilmir. Amma faciələrin fonunda qürurlanmağı artıq hesab edir. O, insanları səfərbər etmək, bir araya gətirmək, mövcud problemlərdən yaxamızı qurtarmaq üçün çıxış yollarını bircə axtarmağı təklif edir. S.Rüstəmخانlı qətiyyətlə İran siyasilərinin erməni aventürasına dəstək verən əməllərini işə edir. Onların əsl simasını bir daha o taydakı yurddaşlarımıza da

göstərir. S.Rüstəmخانlı doğru olaraq deyir ki, Azərbaycanın iki parça olmasından məmnunluq duyanların cəzasını tarix verəcək və bu xüsusda yazır: "Ancaq İranda və bir sıra müsləman ölkələrində din adı altında pərdələnilir, qəhvə marağ güdən, bütöv xalqları öz içində əritməyə çalışanların gələcəyi yoxdur! Biz bu inamla yaşayırıq Tarixi ərazilərimizdə Bütöv, Azad, Demokratik, İnkişaf etmiş bir Azərbaycan quracağıımız gün uzaqda deyil! Bunun yolu hər bir azərbaycanlının şüurundan və qeyrətindən keçir! Güneydə də, Quzeydə də!". S.Rüstəmخانlı prinsipli, əqidəli, cəsarətli adamdır. O, cənubi Azərbaycanın, 40 milyonluq soydaşımızın yaşadığı problemləri dəfələrlə mətbuatda qaldırıb. Hətta İranın ali rəhbəri Seyid Əli Xaməneyiə də bu mövzuda açıq məktub ünvanlayıb. S.Rüstəmخانlı cəsarətlə bildirir ki, İranın əhalisinin böyük əksəriyyəti türk olsa da, xalqın daxili-mənəvi iqtidarı sındırılıb. Sanki qüruru tapdalanıb.

Bütün bunları qeyd etməkdə məqsədim odur ki,

Azərbaycan Sovet respublikasının Konstitusiyasına əlavə edilməsi təklifini verdim. Bu barədə yazıçıların Mərkəzi Komitəyə məktubunu yazmağı mənə tapşırıdılar. 1979-cu ildə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində yaranmış yaltaqlıq və mədhiyyəçilik mühitindən bezib Moskvaya senari kursuna sənəd göndərdim və razılıq məktubu aldım. Ancaq küçədə təsadüfən rastlaşdığım Əliaga Kürçaylı bu qərarımı öyrəndə "özünü çox parçalamal" deyib qoluma girdi və yeni açılmış "Yazıçı" nəşriyyatına gətirdi. Elə həmin gündən nəşriyyata şöbə müdiri vəzifəsinə təyin olundum. Bir il çonra AYB Mərkəzi Komitəyə başqa namizə, din təqdimatını göndərsə də, "Yazıçı" nəşriyyatının direktoru Ədər Xanbəyev təkidlə mənə müdafiə etdi: "onun adamı yoxdur deyə başımın üstündən başqasının gətirilməsinə razı olmaram!" deyib durdu və mən nəşriyyata baş redaktor təyin edildim. İlk işim istedadlı gənclərin kitablarının yaşıl işıq yandırmaq oldu. Sonra tariximiz, dilimiz və milli taleyimizlə bağlı o zamana kimi deyilməsi mümkün olmayan həqiqətlərə yol açmağa, sandıq

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəmخانlının publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

S.Rüstəmخانlının bu gün də güneylə bağlı mübarizələrini davam etdirdiyini hər kəsə çatdırım.

"Zamana bənzəyən həyatım" adlı qeydlər də diqqətimi çəkir. Digər yazılarında olduğum kimi bu yazısında da həm xalqımızın tarixi ilə bağlı maraqlı məqamlara işıq salınır, həm də bir sıra mənəvi problemlər araşdırılır. Müharibənin dəhşətlərini yaşayan insanların taleyi bu yazıda ön plana çəkilir. Müəllif ikinci Cahan müharibəsinin insanlara gətirdiyi fəlakətlərin nələrə səbəb olduğunu qabarıq şəkildə təqdim edir. S.Rüstəmخانlı uşaqlıq çağlarından üzü bəri yaddaşında qalanları yazır, həm də çox təsirli yazır. Müharibə dövründə yaranmış problemlər, 50-ci illərin aclıq problemi, insanların qarşılaşdığı həlli müskül məsələlər - hamısı xatirə süzgecindən keçir, hər lövhə oxucu yaddaşına işlir. Nəhayət, sabir artıq bir ziyalı kimi formalaşır, böyüyür. Savadlı, istedadlı bir gənc kimi ən münasib sahədə xalqına xeyir vermək istəyir. Və bu zaman da onun qarşısına çoxlu problemlər çıxır. Sabir hər vaxt mənəvi mühitimizlə nəfəs alıb. Onun xalqın mənəvi problemlərini özünün birbaşa missiyası kimi bilməsi və onu həl etməyə çalışması möhür Sabir kimi adamlar elə vətəndaşlıq əlifbasıdır: "1978-ci ildə Yazıçılar İttifaqında keçirilən müzakirədə Ana dilimizin dövlət dili olması barədə maddənin

ədəbiyyatının işıq üzünə çıxmasına çalışdım. Sən demə belə əsərlər o qədər də çox deyilməmiş. Üzə çıxan Baxtiyar Vahabzadənin, Xəlil Rəzmin şeir kitabları, İsa Muğannanın "İdeal"-i, Asif Atanın nəşri təqdim edilmiş əsərləri, M. S. Ordubadının "Qanlı sənələr"-i, Əyyub Abbasovun "Zəngəzur"-u oldu". Göründüyü kimi, o, əsl xalq adamı kimi xalqın yaralarına məlhəm ola biləcək sözün axtarışına çıxır və bu cür əsərlərin axtarışına çıxır. S.Rüstəmخانlı həyatı ilə bağlı epizodları sadəcə xatirə kimi yazmır. O, bu epizodların hər birində ümumxalq problemi görür. Xalqımızın taleyi ilə bağlı məsələləri öz həyatının fonunda izah edir. Bununla da danışıdığı hadisənin, əhvalatın təsirliliyini daha da artırır. Beləliklə, deyilənlər oxucu yaddaşına özünə yer alır. S.Rüstəmخانlı həyatı boyu elə çarpışmalardan keçib ki, bunların hər birində onun ömrünə son qoyula bilərdi. Amma ağılı, fəhmi, cəsarəti, hər hənəsi bir məsələdə dəqiqliyi onu bütün balələrdən qoruyub. S.Rüstəmخانlı "Zamana bənzəyən həyatım" adlı bu qeydlərdə Azərbaycan xalqının, bir az da dəqiqləşdirsək, şimali Azərbaycanın 80-ci illərin axırlarında yaşadığı mənəvi mənzərəni çox dəqiqliklə çizir:

Davamı 4-ü səhifədə

Əvvəlki 3-cü səhifədə

"İki yüzilin, iki minilin, eraların qovşağında yaşamaq hər insana qismət olmaz. Amma bu, yalnız zaman dəyişikliyi deyil, həm də siyasi sistemlərin, ideoloji xətlərin dəyişildiyi, dəyərlərin, onlara baxışların yeniləndiyi bir dövrdür. Soyuq savaş bitdi, iktibashlı dünyanın sonu çatdı, sanki qarşındakılar aradan qaldı. Liberal dəyərlər, demokratik islahatlar, sivil dialoqlar dövrü başlandı. Amma təəssüf ki, dünya savaşı, qarşındakısız yaşaya bilmir. Totalitar rejimlərdən xilas olan ölkələrdə liberallaşma və iqtisadi sərbəstlik nəticəsində əldə edilən uğurlar göz qabağında ola-ola hakimiyyətdən əl çəkmək istəməyən qruplar hələ də xalqları normal inkişaf yolunda kənardə saxlamağa çalışırlar. Sosializmin sonu kapitalizmin qələbəsi demək deyildir. Çünki bazar iqtisadiyyatının, liberallaşmanın, sərbəst iqtisadi münasibətlərin də çoxlu bəlaləri vardır. Kapitalın müəyyən qrupların əlində toplanması, dövlətlərustü güclərin, dəstələrin bütün mənəvi dəyərləri əzib keçmək imkanı, Qərb mərkəzçiliyi siyasəti yeni problemlər yaradır. Ən böyük bəla milli bütünlüyümüzü bərpa etmək yolunda qondarma Ermənistan dövlətinin əngələ çevrilməsi, İranın, Rusiyanın, Qərbin əlində bir ələt olmasıdır. Dünyanın başqa yerlərində işğalçılara qarşı yönələn məhdudiyətlərin, təzyiqlərin, hərbi müdaxilələrin heç biri Ermənistana tətbiq edilmədi. Terrorçu, işğalçı, quldur bir ölkə erköyün uşaq kimi baslandı. Bu ədalətsizliyin başında "demokratik, inkişaf etmiş, insan haqlarını yüksək dəyərləndirən, yer üzündə ədaləti bərqərar etmək istəyən" Avropa və ABŞ dayandı". S.Rüstəmخانlı bir çox dünya ölkələrinin, xüsusilə özlərini demokratiyanın qoruyucuları adlandıran ölkələrin Azərbaycana yarıtmaz, iki üzlü münasibətini həmişə tənqid edib. Bu barədə açıq və sərrast fikirlər söyləyib. Nəhayət, o, özlərini İslam ölkəsi adlandıran bir çox ölkələrin Azərbaycana qarşı ögey münasibətini ifşa edir, onları tənqid hədəfinə çevirir. "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabı ardıcıl sıralanan maraqlı publisistik hekayələrlə oxucu diqqətini özündə saxlayır. Biz özümüzə asılı olmayaq Sabir bəyin hər bir yazısını ardıcıl izləməyə çalışır, hər yerni publisistik hekayəsində hansı məsələyə toxunacağını, burada hansı fikri daha qabarıq verəcəyini izləyirik.

S.Rüstəmخانlı yazı ilə psixoloji əlaqəsi onun "Ümid" adlı publisistik əsərində diqqətimi daha çox çəkdi. Bu yazının əvvəlində müəllif yazı, qələm məsələsinə münasibət bildirir. Necə olur ki, hər hansı bir müəllif onu narahat edən problemi yazmağa başlayır və yaxud necə yazmağa başlayır - bütün bunlar elə məsələlərdir ki, bu gün sosial şəbəkədə yazı ilə məşğul olanlardan tutmuş, söz-sənət adamlarının hamısı üçün maraqlı olan tərəflər var. Müəllif "Ümid" əsərinin əvvəlində yazır: "Tar, kaman kimi qələm də köklənir. İlk akkordlardan sonra bir müddət barmaqlar tora düşmüş baltı kimi pərdələrdə çırpınır. Dirijorun səhrli çubuğunu gözləyən orkestrin qatmaqarışq səsləri də bir musiqidir. Dinləyicilər qəribə bir ovaq verir, onları ciddi bir görüşa hazırlayır. Sanki qapı döyülür. Onun açılmasıyla görmədiyimiz bir möcüzəyə düşəcəyik. Ağsaqqallar mətləbə keçməzdən qabaq ilk baxışda dünyanın gələcəyindən, gedəcəyindən uzaq görünən bir səhəbə başladılar. Yalnız sonra bu adda-budda əhvalatların hansı məntiqlə və hansı mətləbə bağlı olduğu bilinərdi. Qonaqları masaya dəvətdən öncə çayla, meyvəylə məşğul etmək gələniyi var.

Mən də mətləbə keçməzdən öncə sözdə gəzişirəm. Hansı kökdə oxuyacağımı aydınlaşdırmaq istəyirəm. Hər yazının bəmi-zili var. Gərək elə ritm seçəyən ki, bütün eniş-yoxuşları keçə biləsən, xaric vurmayasan, kimsəni yamsılamadın, yalnız öz boğazınla oxuyasan. Hələ bu soyuq otaqda əllərimi qızdırıram, ilk akkordu vurmağa, ilk sözümlü yazmağa hazırlayıram". Maraqlıdır ki, bu qeydlərindən sonra müəllif özünün yazı masasının mənzərəsini yaradır. Burada nələri görmürük. Yarımçıq əsərlər, yazmaq istədiyi mövzuların siyahısı, Qarabağ, Şuşa problemlərinin sənətkarın varlığını səfərbər edən tərəfləri, insanların çökək problemi, bir növ bütün

bunları sadalamaqla bitməz.

Beləliklə, sənətkar insanların öz talelərini ümidlə yaşamaqları xarakterizə edir. Bir növ ümidin hər kəs üçün güc mənbəyi olduğuna diqqəti yönəldir. Beləliklə, S.Rüstəmخانlı insanın mənəvi mühitində psixoloji mahiyyət daşıyan ümidin fəlsəfi tərəflərinə də münasibət bildirir.

Buradaca qeyd etməliyik ki, bir çoxları Azərbaycanı bölməkdə maraqlı olan qüvvələrin gücündən, qüdrətindən danışıq. Və yeganə yol kimi bizim Azərbaycanı mövcud durumuna, yəni ikiye bölünərək qalmasına Sadəcə dözümlə yanaşmalıyıq. Amma S.Rüstəmخانlı bununla razılaşmır. O, XX əsrin əvvəllərinə qayıdır. Hər tərəfdə Azərbaycanın müstəqilliyini istəməyən qüvvələrin mövcud olduğu

tarixin məntiqinə ziddir... Bu inanım və ümidin təməlinə Cavad xanın, Mirzə Fətəli Axundzadənin, Həsən bəy Zərdəbinin, Əli bəy Hüseynzadənin, Əhməd Ağaoğlunun, Əlimərdan bəy Topçubaşının, Səttar xanın, Bağır xanın, Cəlil Məmmədquluzadənin, Mirzə Ələkbər Sabirin, Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin, Məmməd Əmin Rəzizadənin, Əhməd Cavadın, Cavidin, Seyid Cəfər Pişəvərinin, Azərbaycana müstəqillik qazandıran və onu bərpa edən, qoruyan insanların qanı və ruhu dayanır! Bu ümidin və inanım kökündə milli şüurun dirçəlişi, İran türklərinin İnsan haqları uğrunda mübarizəsinin getdikcə daha ardıcıl şəkli alması, dünyada yaşayan bütün qardaşlarımızın gah Təbrizdə, gah Bakıda, gah Avropada, gah

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəmخانlının publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

Amerikada tez-tez toplanıb müqəddəratımızı həll etmək yollarını axtarmaları, həmrəylik, birlik duyğularının getdikcə güclənməsi, bütünlüyümüzün və müstəqilliyimizin ümummilli ideyaya çevrilməsi dayanır". Göründüyü kimi, ümidin ictimai-fəlsəfi məzmunu kifayət qədər aydın duyulur. Görkəmli dövlət xadimlərinin, maarifçilərin, inqilabçıların adları sadalanır. Hər iki tərəf Azərbaycan üçün canları ilə, qanları ilə vurmuş böyük ümid adamlarının taleyi yada salınır. Bununla da, bu günün insanların səfərbər etmək, insanlığın haqqı olan nə varsa, onun hamısını yada salmaq... bütün bunları S.Rüstəmخانlı özünün missiyası sanır. S.Rüstəmخانlı yazılarında Təbriz, Bakı adları tez-tez yanaşı çəkilir, Dərbənd unudulmur, Borçalı xatırlanır, bir vaxt İravanın güzəştə gedilməsi təəssüflə dilə gətirilir. Bütün bunların hamısında vətən savaşında olan, qəlbə odla, alovla yanan bir ziyalının mübarizəsinin motivlərini görürük. S.Rüstəmخانlı əsərlərində maraqlı tarixi ekskurslar da yer alır. O, birdən-birə mövzunu içərisində Dədə Qorquda qayıdır. Hətta bu günkü Azərbaycanın talei yüklü məsələlərinin həllində hansı addımların atılacağını bəyan edir. Bütün bunlar sərt dönəmlər olsa da, S.Rüstəmخانlı güzəştə getmir. S.Rüstəmخانlı ümidlə yazır ki, həyatımız tezliklə dəyişəcək: "Dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəncliyimizin yeni nəslə ali məktəblərdə təhsillərini başa vurub Azərbaycana qayıdacaq... Təhsilə, kitabə, mədəniyyətə meyl... - itirilməkdə olan meyl - yenidən güclənəcək... Dədə Qorqud ruhu, yəni tarixə döniş-vətəndaşlıq duyğularının cıllanmasında önəmli rol oynayacaq... Düşkünlüyə, mədiyyətçiliyə, mənəviyyətsizliyə qarşı əks reaksiya güclənəcək. Ocaqlarımız işaracaq, özümüzü təsdiq gücümüz möhkəmlənəcək! Sayı 50 milyondan artıq olsa da parçalanmış, dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş, didərgin düşmüş azərbaycanlıların mənəvi birliyi ildən-ilə möhkəmlənəcək və bizim gələcək taleyimiz bu birlikdə və türk dünyası ilə bütövləşmədən asılıdır. Bir millət kimi yaşamaq istəyirik və bu həqiqəti dərk etməliyik". Zənnimcə, əlavə şərhə ehtiyac qalmır. Çünki bütün parametrlər dəqiq göstərilir. Kitabın, təhsilin, tarixin, mənəvi dəyərlərin rolu, hələ üstəlik dünya xalqlarının sırasında sayımız - bütün bunlar ümid verir ki, demək, Azərbaycan parlaq gələcək sahibi olacaq. Əlbəttə, müəllif təkcə özü ümid etmir, o dəqiqləşdirmələri, sarsılmaz məntiqi ilə oxucusunu da inandırır, yəni biz də Azərbaycanın gözəl gələcəyinə bundan sonra daha uğurlu addımlarla böyük gələcəyinə qovuşacağına inanmalı oluruq.

Əvvəlki 3-cü səhifədə

Kimsəyə sirt deyil ki, ermənilərin Azərbaycan tarixi ilə bağlı iddiaları döfələrlə ifşa edilib. Ümumiyyətlə, erməni tarixçilərinin erməniliyi bir xəstəlik kimi yaşadan erməni siyasətçilərinin iyrenc təbiətləri onların özlərinin də bəlalərinə çevrilir. S.Rüstəmخانlı bu məqamlara xüsusi işıq salaraq kifayət qədər əsaslandırılmış məntiqi ilə erməni xalqının özünə də köməklik göstərir. Erməni ziyalıları öz xalqlarını ermənilik xəstəliyindən xilas etməyə sövq edir. S.Rüstəmخانlı Lev Qumilyovla bağlı maraqlı bir haşiyyə ilə oxucuları məlumatlandırır: "Lev Qumilyovla tanışlığımız vardı. Daha doğrusu aspirantı Akif Fərzəliyev qiyabən tanış eləmişdi bizi. O vaxt Rusiyada onun əsərlərinin nəşrinə qadağa qoyulmuşdu. Mən "Min il Xəzər sahilində" adlı kitabını gətirdirdim və Bakıda baş redaktoru olduğum "Yazıcı" nəşriyyatında qısa müddətdə nəşr etdim. Bu, Rusiyada sürgündən-sürgünə adlayan böyük tarixçi alim üçün gözlənilməz hədiyyə idi. Zəng vurub təşəkkürünü bildirdi. Söhbətimiz tuturdu. Onun başqa kitablarını da nəşr etməyə hazır olduğumuzu bildirdim. Bizim münasibətimiz onu elə təsirləndirmişdi ki, hətta "mən arxivimi Azərbaycana, sizin Əlyazmaları institutuna vəsiyyət edəcəyəm" deyirdi. Sonra Ermənistanın işğalçılıq müharibəsi başladı, ara qarışdı, SSRİ dağıldı, Rusiyada onun əsərlərinin nəşrinə icazə verildi. Vəsiyyət söhbəti, nədənsə, təkrarlanmadı. Bu tarixçəni xatırlatmaqda məqsədım ayardır. Bir dəfə Qumilyov dedi ki, bəziləri öz xalqları üçün uydur. ma tarixlər yazmaqda özlərini süni surətdə qədimləşdirməyə çalışırlar, siz bu yarışa qoşulmayın. Xalqlar öz qədimlikləri ilə yox gəndükləri ilə fəxr etməlidirlər. Xalq da insan kimidir. Gəncdirsə, deməli ömrü irəlidadır. Biz gənc deyilik! Lakin küllümüzdən yenidən doğulmağı bacarıq". Şübhəsiz, Lev Qumilyovun haqqında S.Rüstəmخانlı təsədufi məlumat vermir. O, belə ziyalıların əbədiyaşarlılıq haqqı qazanmasını diqqətə çatdırmaqda, bir növ dövrümüzün ziyalılarına onun taleyini örmək gətirir.

S.Rüstəmخانlı böyük kitab adamıdır. O, təkə öz kitablarının nəşrini öz həyatı üçün əsas önəm kimi götürür, ümumiyyətlə, faydalı kitabların nəşrini zaman üçün, dövr üçün, xalq üçün xüsusi önəmli hesab edir. S.Rüstəmخانlı "Kitaba başlarkən" adlı publisistik qeydlərində məhz kitabla bağlı düşüncələrini qələmə alır. O, bu qeydlərində Avesta nəğmələrini, Bibliyanı, Tövrəti xatırladır, Quranı yada salır. Bütün bu qeydlərin hamısının içərisində özü üçün vacib hesab etdiyi bir məqamı da diqqətə çəkir: "Bu kitabı yazmağa məni həvəsləndirən duyğu öz dua, cadu və yol işarətlərini qayalara həkk edən qədim və ya ibtidai insanın duyğularından az fərqlənir. O insan : ilkin inancına bağlıydı. Ona tapınırdı. Bir işarəylə öz soydaşlarına, yoldaşlarına ismarıclar göndərir, yerini nişan verir, özünü və qəbiləsini fəlakətdən yayındıra bildiyin, etiqad başlayır, səsini göylərə və gələcək nəsillərə çatdır. diginə inanırdı. Mən də sözüümün təsiriylə oxucularımın mürgüləyən duyğularını hərəkətə gətirmək istəyirəm. Əlifba sözü ən ilkin, özül, A... B... C... hərflərinin günbəgün öyrənilməsi vəsiyyəsinə olan bir işdir. Baş, lanqıdır, ibtidadır. Əslində ən dahiyana kitablar, yaxud çox cildlilik epopeyalar da əlifbadır. Etiraf edilməsə də hamısında gizli bir öyrətmək həvəsi və iddiası var. Mənim niyyətim öyrətmək deyil, xatırlatmaqdır. Diqqət yönəltməkdir. Təbiət qoynunda dayanmışam, bir tərəfdə yolsuzluq, dibsiz uçurum, başqa bir tərəfdə yal. İnsan ruhuna, dünyaya, hədəfə, abadlıq və gözəlliyə açılan qapı. Mən bu yolu başdan ayağa, ətrafındakı gözəlliyin bütün zənginliyi ilə təsvir edə bilmərəm. Buna ehtiyac da yoxdur. Yalnız öz yaşantılarıma söykəni bəhs yolun hara apara biləcəyini aydınlaşdırmağa çalışıram. Yəni hansı səmti tutub getmək daha yaxşı olar". Beləliklə, müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi o, insanlara, yəni mənsub olduğu xalqa öz yaşantılarını xatırladır. Çünki gələcəyi necə görmək, necə qurmaq insanın həyatının keçmişindən gəlir. Bu cavabları məhz

keçmişdən almaq olar. Məhz keçmişin əsasında gələcəyin yolunu müəyyən etmək daha asandır. S.Rüstəmخانlı qeyd edir ki, 88-ci ilin hadisələri məhdud dairənin siyasi hadisələri deyildi. O, qətiyyətlə hər kəsə çatdırır ki, həmin dövrün əsas siyasi xətti Azərbaycanı bir dövlət kimi sıradan çıxartmaq, məhv etmək idi. Amma S.Rüstəmخانlı kimi ideoloqların sayəsində düşmənin niyyətləri baş tutmadı. S.Rüstəmخانlıın düşüncələrinə görə onun həyatının, taleyinin elə məqamları var ki, o bütövlükdə Azərbaycan xalqının taleyini ehtiva edir. Müəllif məhz yazdıqlarını da təkə özünün həyatı ilə bağlı xronika kimi yox, məhz xalqın taleyi ilə bağlı məsələ kimi qələmə alır.

S.Rüstəmخانlı "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabında onun yaddaşını daim narahat edən məsələləri özünəxas üslub və manevrələ gündəmə gətirir. Maraqlıdır ki, o, öz qeydlərində İran rəsmilərinin

bilmədlər: İnsan öldürmək və onun səsini batırmaq, kitab yandırmaq. Şah rejiminin 1947-ci ildə Güney Azərbaycanın da kitab terroruna Səməd Vurğunun sair etirazı uşaqlıqdan yaddaşımıza köçüb:

Collad, sən qalaq-qalaq yandırdığın kitablar
Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu...

Biz köçürük bu dünyadan, onlar qalır yadigar.

Hər vərəqə nəqs olunmuş neçə insan duyğusu,

Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu.

Bir vərəqlə tarixləri, utan mənim qarşımda,

Anam Tomris kəsmədimi Keyxosrovun başını?

Koroğlunun, Səttarxanın çələngi var başımda,

Nəsilərim qoymayacaq daş üstündə daşını,

Anam Tomris kəsmədimi Keyxosrovun başını?

Sözə qarşı çıxanlar Allaha qarşı çıxdıqlarını anlamırdılar; anlamırdılar ki, bu savaş hər zaman sözüün qələbəsiylə sonuclandır... İranın fars-molla rejimi bu gün də məktəblərdə türklərin ana dilində

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəmخانlıın publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

onu düşmən elan etdiyini də bildirir.

Bəs S.Rüstəmخانlı nə istəyir? S.Rüstəmخانlı istəyir ki, 40 milyonluq azərbaycanlının kitabı olsun. Əvəzində ona qarşı düşmənçilik siyasəti aparılır. Sabir də öz xalqının ziyalı kimi qətiyyətlə güzəştə getmək fikrində deyil. O, bir-birinin arxasınca xalqın mənaviyyət tarixini yazıya gətirir və bununla da əbədləşdirir.

Bir çox hallarda ritorik suallarla müşayiət olunan başlıqlardan istifadə edir. "Kitab insanı xilas edə bildimi?" başlıqlı qeydlərində Qobustan rəsmiləri, Dəlidağ və Gəmiqaya yazıları xarakterizə olunur. Avestanın zəngin mədəni mühiti xatırlanır. S.Rüstəmخانlı Azərbaycan kitabçılığının tarixini xalqımızın milli düşüncəsi ilə paralel tədqiq edir və bu yerdə Səməd Vurğunun məşhur "Yandırılan kitablar" adlı şeirindən də bir parça gətirməklə öz düşüncələrini oxucularla bölüşür: "Sivilizasiyalardan, yəni uyqarlıqlardan intiqam almaq istəyən insanlığın düşüncələri öz vəhşilik yanğılarını, sərhədsiz qəzəb və intiqam hissələrini ilk növbədə kitab yandırmaqla "soyutmağa" çalışırdılar. Sözü hədəf seçdilər, Tarixi öz yolundan çıxarmağa, öz güclərini göstərməyi: başqa yolunu tapa

oxumasını yasaq edib, lakin bu, uzun çəkməz və böyük Səməd Vurğun demişkən, yaxınlaşan azadlıq baharının ətri duyulmaqdadır! Bizim qədim dilimizcə bitik adlanan kitab, insanlığın yaşılı müqayisədə gəncdir. Ancaq yazıda qalmayan tarix sayılır. Yazının tarixi həm də böyük yaddaşın, İlahinin varlığına inandırın yaddaşın tarixidir...". S.Rüstəmخانlıın cəsarətli publisistik olduğunu döfələrlə demişik. Müqəddəs kitabların insanın həyatındakı rolunu danmadan, dinin nə qədər qanlı savaşa sahib olduğunu da göstərməsi əslində Sabirin böyük cəsarət adamı olduğunu təsdiq edir. S.Rüstəmخانlı bütün hallarda xalqın tarixini, mədəni mühitini yazan kitabları xalqın taleyini əsas həlledicisi hesab edir. Onun düşüncələrinə görə insanlıq məhz mədəni zənginliklə geri düşüncədən xilas ola bilər. Bunun da birə yolu var ki, görək insan dəyərləri qoruya biləcək, insanlığa mədəni zənginlik gətirəcək kitablara arxalansın.

Məmnuniyyətlə qeyd etmək olar ki, S.Rüstəmخانlı xalqı zənginləşdirən çoxlu kitabların müəllifidir. Onun demək olar ki, bütün əsərləri təkə bizim xalqımız deyil. Mədəni yüksəlişə can atan bütün xalqların yüksək dəyər verdiyi ədəbi nümunələrdir.

S.Rüstəmخانlı düşüncə sərhədləri genişliyinə görə fərqlənən müəlliflərdəndir. "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabındakı "Tarix" essesini də maraqla oxudum. Müəllif buradakı qeydlərdə o qədər tutarlı, dəyərli mülahizələrə yol açır ki, oxucu onun düşüncələrini sanki işıq mənbəyi hesab edir. S.Rüstəmخانlı tarixi kifayət qədər bilən, öyrənən müəllifdir. Xüsusilə tarix essesində Herodotla bağlı düşüncələri ciddi maraqla doğurur: "Herodot dünyada, bir tərəfdə pers, digər tərəfdə yunan olmaqla iki qütb, iki güc görsə də, öz bilgi və zəkası ilə, onlarla başqa xalqın, o cümlədən bizim, yəni türklərin və Qafqazın da keçmişinə işıq tutmuşdur, yaqın ki, olayların unudulmaması, yaddaşlarda qalması və gələcək nəsillərə görk olması istəyiylə... Onun tarixçilik "metodu", fitri alim təbiətindən, böyük istedadından gələn yanaşma tərzı beləydi. Unutmaq olmaz ki, o vaxt da Persiya adlanan ölkənin əhalisinin müəyyən hissəsi, elə indiki kimi, türk idi və Tarix Əsərinin təsvir etdiyi persyanın müharibəsindən bir neçə əsr öncədən başlayaraq İranın içində bir İran-Turan savaşı da vardı, Herodotun tarixi Turan cəbhəsinin zəiflədiyi, İran cəbhəsinin gücləndiyi, müvəqqəti "atəşkəs" dövrünə təsəduf edirdi.

Əvvəl 3-cü səhifədə

Herodot tarixçiliyin atası olsa da tarixə elmi metodla yanaşma, müqayisəli tarixşünaslıq onun həmvətəni Fukididin adıyla bağlıdır. Aradan uzun vaxt keçib, yüzlərlə biri-birindən nəhəng tarixçilər yetişib, ancaq müqayisəli tarixşünaslığın mahiyyəti, tarixi dəyərləndirmədə hansı prinsiplərin zəruri, qaçılmaz olması hələ də aydın deyil...". Əlbəttə, burada S.Rüstəmخانının hər bir fikrini şərh etmək, onun düşüncələrinin oxucuya daha yaxından, daha aydın çatması üçün faydalı olardı. Ancaq biz bu imkandan məhrum olduğumuz üçün məsələni bir qədər ixtisarla diqqətə çəkirik. Onun tarix haqqında düşüncələri, tarixə yanaşma meyilləri mündə sözün həqiqi mənasında xüsusi bir təqdir yaratdı. Sabir dünya tarixini, şərq tarixini yaxşı bilir və öz fikirlərini də məhz bu yöndən izah edir.

İş burasındadır ki, Sabir təbiət etibarını ilə böyük türkçüdür. O, türk dünyasının və Turanın həqiqi mənəvi, həm də coğrafi sərhədlərini bütün mükəmməlliyi ilə bilir. Hər bir oxucusuna da tələq edir ki, bu məsələlərə xalqımızın tələq edilmiş məsələsi kimi baxsınlar. Sabir türk dünyasının doğudan batıya qədərki bütün birləşmə mexanizmini göstərə bilir. Həqiqətən, Orxon-Yeniseydən tutmuş Türkiyənin qurtaracağına qədər yayılmış böyük türk arealında indi ayrı-ayrı adlarla xatırlanma türk xalqlarını birləşdirən bilən o qədər müstəqil bağlar var ki, bunların heç birisini tarix qıra bilməyib, məhv edə bilməyib. S.Rüstəmخانlı "Türk dünyası və Turan" əsərində yazır: "Bir çox tarixçinin göstərdiyi kimi, türklər tarix səhəsinə çıxandan bəri daim hərəkətdə olmuşlar, həm də bu hərəkətin bəlli bir yönü yoxdur, onlar dörd yana və bütün qitələrə yayılmışlar, getdikləri yerdə çəkinmədən yerli xalqlarla qaynaq birləşmiş, lakin öz dil və mədəniyyətlərini, tövələrini qoruyub saxlamağa çalışmışlar, bu mümkün olmayanda ya çəkilib getmiş, uyğun yer tapanda öz dövlətlərini qurmuşlar, ya da qalabalıq xalqlara qarışmışlar. Bütün bunları sistemləşdirmək xronoloji ardıcılıq və ya elmi konkretliklə incələmək mümkündür. Ona görə də reallığı şübhə doğurmayan həqiqətlər tarix və tarixçilərə girilməsi mümkün olmayan bir ümman və ya sıxlaşmış yolları itirmiş bir çəngəllik kimi görünür. Burada maraqlı bir statistikani də xatırlamaq istəyirəm: "Köçəri" türklər vəhşi, "barbar" Avropaya gələndə avropalılar cəmi 1950 kəlmə ilə danışmışlar. Kaşqarlı Mahmudun "Türk dilinin lüğəti"ndə isə 8 minə yaxın söz vardı. Bu gün dünyaya ağalığı edən xalqların dillərində 5-6 min il öncə cəmi 10001500 söz olduğu halda türk dilinin 3400 kəlməlik söz dağarcığı vardı (bax. Əli Qafqaziyalı. İran türkləri. İstanbul-2010. səh. 115). Dünyanın köçəri adlandırdıqları türk bu gün oturaqdır, köçən Avropadır, Amerikadır, Çindir, Rusiyadır, Ukraynadır, Suriyadır... Milyonlarla insan ölkədən ölkəyə qoşur, bu, xalqların etnik yapısına da təsirsiz qalmayacaqdır. Bu günkü köçlərə Avropa ayrı adlar fəkiləşir - miqrasiya! Türk tarixinin dəqiq və həqiqətəyaxın bir şəkildə öyrənilməsinə imkan verməyən amillərdən biri subyektiv yanaşmalar, tarixçilərin milliyyətçi duyğuları, hər müəllifin öz xalqını, əsaslı oldu, böyük göstərmək istəyidir". Ümumiyyətlə, S.Rüstəmخانlı məntiqinin ən sərt dönəmlərində belə yerlərdə yumurlu əhvalat və hadisələri də xatırladır. Klassik lətifələrdən misallar gətirir. Maraqlı tarixi olayları diqqətə çəkir. Ona görə də Sabirin yazılarını oxuyan hər hansı bir şəxs qətiyyətlə dərinləşir, dərindən. Onun yazıları məzmun etibarını ilə hər kəsi özünə çəkir. Bu da Sabirin oxunaqlı bir müəllif olduğuna təminat verir.

Sabirin Turana sonsuz sevgisi var. O yaxşı bilir ki, əgər Turan birliyini qurmaq mümkün olsaydı, onda dünyanın siyasi düzənini mütləq yenidən tənzimlərdi.

Artıq son dövrdə baş verən siyasi gedişlər türk dünyasının birliyinə aparan yolları kifayət qədər açmışdır. Vaxtı ilə bir-birinə yadlıq göstərən türk

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəmخانının publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

xalqları və türk mənşəli dövlətlər indi bir-birinə çox böyük sevgi ilə yanaşırlar.

Xüsusilə təqdir olunmalıdır ki, türk dövlətləri indi xüsusi bir istəklə bir-birinə qovuşmağa can atır, çətinliklərdə yardımçı olurlar. Zəngilanda, Füzulidə, Ağdamda ayrı-ayrı türk dövlətlərinin vəsaiti ilə tikilib Azərbaycanla hədiyyə edilən məktəblətin, maarif ocaqlarının bu yolda xüsusi görkəmə çevrildiyini məmnunluqla qeyd etmək olar. Əslində S.Rüstəmخانlı Turanı dövlət kimi yox, mənəvi birliyi olan qurum kimi görmək istəyir. Qoy bu Turan birliyində türk xalqları bir-birinə dayaqlar olsunlar, bir-birini qorusunlar. İstək və arzuları gerçəkləşdirmək üçün hər cür imkandan istifadə etsinlər. Onda, əlbəttə, düşmənlər də cəsarət edib müstəqil türk dövlətlərinin sərhədlərinə yaxınlaşa bilməzlər.

S.Rüstəmخانlı ən gözəl əsərlərindən biri "Azərbaycan" adlanır. Azərbaycan adı tarixən hər bir ziyalının sevgi üçün istinad mənbəyi olub. Azərbaycan sözünə qüvvəli güvənərək özlərinin ruhlarından gələn nəğmələrini oxuyublar. Bu, Əhməd Cavad da belədir, Səməd Vurğunda da belədir, Əlbəttə, Məmməd Araz da, Sabir Rüstəmخانlı da belədir.

S.Rüstəmخانlı Azərbaycan ruhuna sonsuz sevgi ilə yazır: "Öncə Vətən deyəndə Bakı paytaxt olmaqla, Arazın şimalında yerləşən Azərbaycan respublikasını düşünmüşük, sonra ağılimız kəsəndə görmüşük ki, Vətən təkcə yaşadığımız balaca dövlət deyil, daha böyükdür: İran türkləri sayca bizdən çoxdur. Daha sonra anlamışdıq ki, bizim xalqımızın tarixi, yolu, inkişafı təkcə o taylı, bu taylı Azərbaycanla da bitmir: hər cəhətdən bağlı olduğumuz, gündoğandan günbatana uzanan böyük bir dünya da var, bizi birgə yaşanmış tarixin dərinliklərinə aparan ərişərgəc yollar var, folkloru, yaşam tərzini, dili, adət-ənənəsi, dini, ağırları və həsrəti, yeri-göyü ilə doğma olan xalqlar var, onları bilmədən özümüzü də dərk edə bilmərik. Bu bir oyunçu mərhələsidir. Oyanış, özünüdərk yalnız sevinc gətirmir, böyüklüyünə yanaşı faciələrini də

görsən. Və həyatının başqa bir mərhələsi başlanı: bir tərəfdə paramparça Azərbaycan, bir tərəfdə paramparça Türk dünyası. Əlində olan və Vətən dediyin Azərbaycanın kiçik bir bölümüdür, lakin Bütöv Azərbaycanın və Türk dünyasının varlığını da unuda, inkar edə, fikrindən çıxara bilməzsən. Beləcə bütün ömrümüzü bu şəkildə kiçikliklə böyüklük duyğularının kəsişməsində keçiririk.. Uşyan qaldıra-qaldıra:

Sən mənim dünyamın sərhədlərini
Axtarma siyasi xəritələrdə...

Mən orda bölünmüş,
əyalət, azlıq,

Kağızın üstündə parça-tikəyəm,
Siyasi xəritə - siyasətbaqlıq!..

Mənim tələyiminə kağız biganə,
Mən bu bölgülərə uşyan sasiyəm.

Mən öz varlığım, sözüm, ruhumla
Yurdumun bölünməz xəritəsiyəm!

Bu misraları, 1983-cü ildə, Moskvada, rus tərcüməçimə müraciətlə yazmışdım. Amma tərcüməçinin nə günahı, heç özümüz də yurd anlayışı altında hansı məkar düşüncəli olduğumuzu uzun müddət dəqiqləşdirə bilməmişik. İndi mən Azərbaycan vətənimdən danışram...".

S.Rüstəmخانlıın yaradıcılığı bütövlükdə bir Azərbaycan dastanıdır. İstər poeziyası, istər elmi-ədəbi tədqiqatları, istərsə də publisistikası və nəhayət, son illərdə yazdığı romanları... bütün bunlar göstərir ki, Sabir bir ziyalı olaraq sanki Azərbaycan üçün proqramlaşmışdır. O, Azərbaycan dəyərlərinin nə demək olduğunu yaxşı bilir. Xalq yaşadığı nədir, vətəni qoruyan nədir, insanların gələcəyə inamını hiylə edən hansı məsələlədir... bax Sabir məhz bu ritorik suallara cavab verməyə çalışır.

Mənə elə gəlir ki, S.Rüstəmخانlı konkret olaraq Azərbaycan adının özünü birinci növbədə xalq bütövlükdə sevdirmək istəyir. Əgər insanlar birmənalı şəkildə vətənin adına and içmək səviyyəsində onu müqəddəs tutmasalar, onda şübhəsiz, biz nəyə nəqil ola bilmərik.

Əvvəlki 3-cü səhifədə

Sabirin Səməd Vurğunun "Azərbaycan" şeirinin hər bir misrası bütövlükdə Azərbaycan himnidir - qənaətini sadəcə emosional düşüncə məhsulu hesab etmək olmaz. Sabir Azərbaycanı sevən hər bir sənətkarı bütün varlığı ilə sevən bir sənətkardır. O, bu sevgi ilə də yazır: "Yəqin hər adama öz vətəninin adı doğmadı, əzizdir, lakin mənə həmişə belə gəlir ki, Azərbaycan sözü il: heç bir sözü müqayisə eləmək olmaz. Ölkələrin çoxunun adı sadə üsulla yaranıb: filan xalqın yaşadığı yer. Amma Azərbaycan adının mifik, sirli və tanrısəl bir anlamı var ki, bu da adama sehirləyir. Bu sözdə qeyri adı bir güc var.

Azərbaycan!

Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!

Dövlət himnimizin bu başlanğıc misrasında həm millətimizin, həm dövlətimizin dəyəri əksini tapıb.

El bilir ki, sən mənim sən.

Yurdum, yuvam, məskənim sən.

Anam, doğma Vətənim sən.

Ayrılarımı könül candan.

Azərbaycan! Azərbaycan!

Körpələrimizin Vətən təsəvvürü Səməd Vurğunun bu misralardan başlanır. Süleyman Rüstəmin "Cənnət görmək istəyən" misrasında rəsmi ideologiyamızın bədii əksi ilə davam etdirilir. Yalnız müəyyən yaşa çatanda reallıqları dərk edir, Vətən həqiqətinin Xiyabanının, Mirzə Cəlilin, Almaz Yıldırımın, Şəhriyarın misralarında olan tərəfini də görürük...". Sabir heyətləndirici bir istəklə vətəni tərənnüm edir. Onun sözünün əvvəli, axırı və bütöv siqləti vətən sevgisi ilə süslənib. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan sevdalı bütün müəllifləri o, qəlbimin ən istəklə duyğuları ilə xatırlayır, onlara sonsuz sevgi ilə münasibət bildirir. Qəlbimin odunda xalqın bağrından qopmuş sənətkarları hərərətə qorq edir. Sabir özü bütövlükdə yanğı içində olduğu üçün kimin harada, necə yandığını da yaxşı bilir və bunu təqdir edir.

Mirzə Cəlil Azərbaycan ədəbiyyatının, Azərbaycanın mədəniyyət tarixinin ən ölməz simalarındandır. Yaxud, Məhəmməd Hadi və Mirzə Ələkbər sabir hər biri vətən deyəndə, Azərbaycan deyəndə necə sonsuz ahlarla düşünlər. Və Sabir bütün bunları yaxşı bilir. Ona görə də öz yazılarında yeri gəldikcə bu ünvanlara istinad edir. Onların qəlbindən süzülüb gələn duyğulanmaları ədəbi publisistikanın dili ilə bu günün oxucusunun varlığına təzədən dikte edir. Çünki Sovet təhsil sistemindən sonra yeniliklər bir növ təzə nəsil klassik dəyərlərdən ayrı salıb. Amma Sabir yaxşı bilir ki, varisliyi qorumaq üçün gərək yeni nəsil klassiklərin və onların yaratdığı dəyərlərin də mahiyyəti ilə yaxından tanış olsun. Heç nəyi demirəm, elə Mirzə Cəlilin məşhur məqaləsindən bir parçanı Sabir sözün həqiqi mənasında Sabir şam kimi yandırıp gözümüzün önünə tutur: "Ax, unudulmuş vətən, ax, yazıq vətəni" deyib fəryad çəkirdi: "Dünyalar tivrədi. Aləmlər mayallaq aşdı, fəlakət bir-birinə qarışdı, millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açdılar və pərakəndə düşmüş qardaşlarını tapıb, dağılmış evlərinə bina etməyə üz qoydular. Bəs sən hardasan, ay biçarə vətən? ...Bu gün Kərbəla meydanı Azərbaycandakı vətənpərvərlik meydanıdır. Hər kimin ürəyində bir cüzi din, namus, vətən hissi varsa oranın qeydində qalmalıdır! Axutmalı qanlarımız, ehsan etməli pullarımız varsa - gözümüzün qabağında ürəklər parçalayan Azərbaycan matəmgağı durur". Daha buradan o yanısı varmı? Yaxud S.Rüstəm xanlın taleyimizin Dədə Qorquda qədr uzanan yollarına sözün həqiqi mənasında özünün duyğu və düşüncələri ilə işıq salır. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın məşhur "Azərbaycan" şeirini xatırladır. Həmin şeirin üsyankar motivi bəs edir ki, biz Sabirin hansı mövqedə cəbhələndiyini bütün aydınlığı ilə dərk edək.

Ümumiyyətlə, onu qeyd edim ki, istər

bilir.

S.Rüstəm xanlın böyük Turan ələmini qarış-qarış gözüb. Vətənin doğudan tutmuş, batıya qədər hər bir insanın ruhunda Turan birliyi görüb. Elə öna görə də onun əsərlərində sonsuz sevgi ilə xatırlanan yer-yurd adları xüsusi nəfəs alır. adlar sanki canlı varlığa çevrilir. S.Rüstəm xanlını biz bu duyğulanmalarında məhz vətənin özü kimi, vətənin tarixi kimi görürük. Sabir yazır: "Bütün qalxdığım zirvələrdə bu duyğuları yaşadım. Elə bildim, yurd, Azərbaycan sözləri otun, gülün-çiçəyin, başım üstəki quşların, torpaqdakı qarışqaların da qulağına çatır, sandım ki, onlar da bu ölkənin vətəndaşlarıdır və hamısı mənimlə bir dildə danışır. Buna görə də bu yurdun quru daşı da, dağlarının ardıcı da, düzlərinin yulğunu da, bu başdan o başa Azərbaycan adının kölgəsinə sığınmış hər kəndin, hər obanın çobanı da, müəllimi də mənə doğmadır və hamısına bir gözlə baxıram. Buna görə də yol seyrindən heç vaxt qurtara bilməmişəm, çünki torpağa çalın-çarpaz sarılmış yolların hansını tutub getsən bir gün səni Ərdəbilə, Təbrizə, Ərzuruma, başqa gün Mərvə, Buxaraya, Səmərqəndə, Daşkəndə, Alma Ataya, Kaşqara, Turfana, Tanrı dağına, Ötükənə

SAVALANDAN ƏSƏN YELLƏR

yaxud Sabir Rüstəm xanlının publisistik hekayələrində vətəndaşlıq missiyası

S.Rüstəm xanlın olsun, istərsə də, Azərbaycan taleyini bilən digər ziyalılar hamısı birlikdə vətən əsgəridir. Biz elə məhz indiki vətənin ona görə sahibiyik ki, bu vətən onu sevən ziyalıların sayısında qorunub, bu vətəndə dövlət qurulub və bizə əmanət edilib.

S.Rüstəm xanlın bütün varlığı ilə Azərbaycanı bütöv görür. Onun mübarizələrində Azərbaycanın birliyi, bütövlüyü əsas ideal kimi göstərilir. Maraqlıdır ki, o yeri gələndə özünün vaxtı ilə yazdığı şeirləri də yada salır. Bu şeirlər vasitəsi ilə duyğu və düşüncələrini oxuculara çatdırmağa çalışır. Onun hələ ötən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərində yazdığı "Doğmalıq" şeiri bizi kifayət qədər düşündürməyə vadar edir.

Dayandığım bu zirvədən

"Yurdum..." deyib pıçıldasam

Bu pıçılıtım yetişəcək yer üzünün o başına.

Torpaqdakı qarışqa da sevinəcək!

Başım üstən ötən qartal qıy vuracaq:

"Mən də sənəin qardaşnam!"

"Mə...nim yur...dum!"

Açılacaq ağacların yarpaq dili,

Yaşıl otlar sübh yelində

yellənəcək xanım-xanım.

Gündoğandan Günbatana sığıyacaq

od yelkəli ilxaların burulğam!

Damar atıb ağaracaq qədim yollar,

Qopuzların, cuxurların harayında ağrı-acı,

Yer üzündə qabağımı kəsən səd yox,

Yer üzünün qapıları mənə açıq!

Ehey, mənim Oğuz elim,

Sonsuz dünyam, sonsuz elim!

S.Rüstəm xanlın zirvələr şairidir. O hər hansı bir məsələdən ötəri danışmaz. Hər hansı bir məsələnin mahiyyətini çözürsə, bu barədə sevgi ilə danışır, bütün varlığı ilə özünü mübarizəyə həsr edir. Ona görə də onun yazıları bir səngər motivi daşıyır. Onun hər bir əsəri bir zirvədir. Hər hansı bir oxucu Sabirin zirvə əsərini oxumaqla özü də zirvələ

çatdıracağına inanıram və o yolları keçmişəm. Monqolstanda Tuqra çayı vadisi Doqquz Oğuzla Göytürklərin savaş meydanı olub. Tunyukuk və Orxon Yenisey kitabələri də oğuzların dilində yazılıb. Dünyanın o başındakı izlərin, yolların səni çəşdirir. Bir Şumerdən gələn tarix dərinliyi var, bir də Avroasiyanı bürüyən coğrafiya genişliyi. Nə o tarixi, nə o coğrafiyanı geri qaytara bilərik, gələcəyimizi də keçmişin xəyalları üstündə yox, bu günün reallıqları üzərində qurmalyıq. Buna baxmayaraq o kökləri də, o geniş açılmış qanadları da unuda bilmərik. Azərbaycan bu böyük dünyanın kiçik bir modelidir, lakin ruhu dünya böyüklüyündə qalır". Sözün bir məna çaları da bundan ibarətdir ki, hər kəs öz ruhunun sərhədləri qədər böyüyə bilər. Sabir Rüstəm xanlın da tarixi Turanın, tarixi türkün ilk daş qoyduğu məkandan arzuladığı Tanrı dağınıcaq ruhsal olan bir insandır. Ona görə də onun hər bir yazısında günəşdən nurlanan, yəni ziyasından işıqlanan böyük Turan yolu görünür. Biz Sabirlə bir yerdə məhz onun yazıları ilə birgə yola çıxırıq, harada olsaq, onunla birgə addımlayırıq. Əlbəttə, mən bütövlükdə Sabiri sevən bütün oxucuları nəzərdə tuturam. Sabir bütün sevgisi, sevdası ilə vətənin ruhunu bir canlı olaraq öz təbiətinə çəkmiş qələm adamıdır.

Sabir kimi ziyalıları yazıqla bitən deyil. Həttə mən deyərdim ki, onun hər bir sözünün mənası ayrıca sərh olmalıdır. Onun sənətinə, onun sözünə hər bir düşüncəli insan mədəniyyəti güzgü tutmalıdır. Çünki onun sözündə, sənətində nəsiləri oyada biləcək, nəsilərə yaddaş olacaq xəzinələr yatır.

Sabir ruh etibarlı ilə çox varlı insandır. Çünki onun xəzinəsində hələ yüz illər boyu insanları düşündürə biləcək mənələr var. Mənələr isə nə qədər xərclənsə də, bitməyən dəyərdir.